

Ks. Andrzej Dobrzyński*
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków

SYNODALNOŚĆ W NAUCZANIU I PONTYFIKACIE JANA PAWŁA II

Artykuł ukazuje związek synodalności z kolegalnością, z eklezjologią komunii, z odnową Kościoła i z nową ewangelizacją. W rozumieniu synodalności przez Jana Pawła II istotną rolę odegrał jego udział w Soborze Watykańskim II i soborowa debata o kolegalności. Wraz z recepcją doktryny soboru poprzez synody lokalne i Synod Biskupów uwidocznił się związek synodalności z kolegalnością biskupów i zarazem ze współdziałającą z hierarchią wspólnotą Kościoła. Papież odwoływał się do synodów jako „szkoły” eklezjalnej komunii i misji. W tworzeniu komunii istotną rolę odegrało kształtowanie postawy uczestnictwa w misji Chrystusa. Synodalne współdziałanie biskupów, duchownych i świeckich dzięki temu teologicznemu ugruntowaniu prowadzi do syntezy struktur oraz postawy dojrzałej wiary. W ten sposób synody czy też praktyka synodalna są istotnym „narzędziem” urzeczywistniania komunii Kościoła i intensyfikacji jego misji.

Papież Franciszek uczynił z pojęcia „synodalności” kluczową ideę swojego pontyfikatu¹. Przez zwołanie „synodu o synodalności” zaprosił wszystkich członków Kościoła do odkrycia synodalności jako istotnego wymiaru życia i funkcjo-

* Ks. Andrzej Dobrzyński – kapłan archidiecezji krakowskiej, dr hab. teologii dogmatycznej. Studia specjalistyczne odbył na Uniwersytecie Navarra w Pampelunie w Hiszpanii. Związany jest z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Od 2007 r. kieruje pracą Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie. Jest autorem wydań krytycznych pism Karola Wojtyły – Jana Pawła II oraz artykułów naukowych dotyczących polskiego papieża, zagadnień z eklezjologii, a także monografii *Kapłaństwo może być piękne. Twórcza moc ośmiu błogosławieństw* (2016); *Synodalność Kościoła niepodzielonego* (2020); e-mail: andrzej.dobrzyński@upjp2.edu.pl; ORCID 0000-0002-9331-8215.

¹ Por. *Discorso del Santo Padre Francesco*, w: L. Baldisseri, *Sinodo dei Vescovi 50° Anniversario 1965–2015. Commemorazione durante la celebrazione della XIV Assemblea Generale Ordinaria (17 ottobre 2015)*, Città del Vaticano 2016, s. 73–80.

nowania Kościoła². Specyfika procesu synodalnego podzielonego na trzy fazy: diecezjalną, kontynentalną i ogólnokościelną, z centralnym wydarzeniem, którym będzie Synod Biskupów w Watykanie w 2023 roku, ma w pomóc w doświadczeniu „Kościoła synodalnego”. W temacie synodu „Ku Kościołowi synodalnemu: komunია, uczestnictwo, misja” występują trzy pojęcia, które były szczególnie bliskie św. Janowi Pawłowi II. Warto sięgnąć do jego nauczania i zwołanych przez niego synodów, by pogłębić rozumienie pojęcia „Kościoła synodalnego”.

Celem artykułu jest nakreślenie teologii synodalności na podstawie myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II i ukazanie jej rozwoju głównie w okresie jego pontyfikatu. Karol Wojtyła uczestniczył w czterech sesjach Soboru Watykańskiego II (1962–1965), będąc najbardziej aktywnym z polskich biskupów³. Jako arcybiskup krakowski przeprowadził Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979) oraz zainicjował I Synod Prowincji Krakowskiej (1975–1983). Jako arcybiskup krakowski wziął udział w czterech zgromadzeniach Synodu Biskupów w Rzymie. Jako papież zwołał i przewodniczył piętnastu zgromadzeniom Synodu Biskupów, zarówno o charakterze ogólnym, nadzwyczajnym i specjalnym⁴. Odwiedzał diecezje i prowincje kościelne przeżywające proces synodalny, wspomagając je pasterskim słowem. Spotykał się z patriarchami Kościołów wschodnich i z ich synodami, zarówno tymi w jedności z Rzymem, jak i tymi będącymi w rozłamie. Dorobek ten świadczy o szerokim spektrum refleksji i bogatym doświadczeniu.

Nie dziwią zatem słowa Jana Pawła II wypowiedziane spontanicznie do biskupów Azji w Manili 15 stycznia 1995 roku, że pomimo iż określany jest „papieżem młodych” czy „papieżem rodziny”, uważa on, że w przyszłości zostanie zapamiętany jako „papież synodu” i „papież synodalny”⁵.

Przedmiotem artykułu jest syntetyczne przedstawienie nauczania Jana Pawła II i dokonań ukazujących go jako papieża, który oczywiście zasługuje na przytoczone określenia. Przede wszystkim jednak celem jest ukazanie dokonań, które czynią

² Por. *Discorso del Santo Padre Francesco. Momento di riflessione per l'inizio del percorso sinodale* (9.10.2021); wersja polska, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2021/october/documents/20211009-apertura-camminosinodale.html> (dostęp: 11.12.2021).

³ Por. A. Dobrzyński, *Udział arcybiskupa Karola Wojtyły w Soborze Watykańskim II. Wprowadzenie*, w: Karol Wojtyła, *Vaticanium II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014, s. 22.

⁴ Por. S. Karczewski, *Jan Paweł II. Encyklopedia pontyfikatu 1978–2005*, Radom 2005, s. 523–528.

⁵ Por. Jan Paweł II, *Otwórzcie Chrystusowi drzwi Azji. Spotkanie z przedstawicielami Federacji Konferencji Episkopatów Azji* (15.01.1995), „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 16 (1995) 3, s. 29; tekst angielski, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 16/1 (1995), Città del Vaticano 1997, s. 161–163.

go autorytetem w dziedzinie synodalności. Należy tutaj zaznaczyć, że Jan Paweł II zasadniczo nie używał rzeczownika abstrakcyjnego „synodalność” ani też nie posługiwał się sformułowaniem „Kościół synodalny”⁶. Stosował często odwołania do „synodów” i „soborów” oraz formę przymiotnikową, np. „synodalna metoda”⁷.

W artykule zostanie przedstawionych kilka zagadnień charakterystycznych dla myśli Jana Pawła II, takich jak związek synodalności z kolegalnością biskupów jako kluczową problematyką eklezjologii soborowej, z recepcją *Vaticanum II* i z nową ewangelizacją oraz z eklezjologią komunii, cechującą się współuczestnictwem ochrzczonych w życiu Kościoła oraz wyważoną relacją między Kościołem powszechnym i Kościołami lokalnymi. Podjęta problematyka jest wielowątkowa i złożona, stąd przekracza ramy niniejszego artykułu, w którym pominięto m.in. ważne zagadnienie synodalności w odniesieniu do relacji z Kościołami wschodnimi, zarówno będącymi w jedności ze Stolicą Apostolską, jak i Kościołami prawosławnymi.

KOLEGIALNOŚĆ W KONTEKŚCIE SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Problematyka synodalności u Jana Pawła II jest związana ściśle z jego udziałem w Soborze Watykańskiego II i z doświadczeniem kolegalności, które od tamtego czasu naznaczyło jego dalszą posługę pasterską. Uważał, że Sobór Watykański II stał się „natchnieniem nowej epoki synodalnej w Kościele”. Kolegium episkopatu, które winno „szukać globalnych środków” wyrażenia swojego kolegalnego działania, jest nieodzownym elementem i „motorem” praktyki synodalnej Kościoła⁸.

⁶ Autorowi znane są tylko dwa przykłady użycia terminu „synodalność” przez papieża: Jan Paweł II, *Synodalitas affectiva i effectiva. Przemówienie na zakończenie obrad*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 9 (1987) 11–12, s. 21; por. Jan Paweł II, *Otwórzcie Chrystusowi drzwi Azji. Spotkanie z przedstawicielami Federacji Konferencji Episkopatów Azji* (15.01.1995), „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 16 (1995) 3, s. 29: „Spotykamy się nie tylko oficjalnie na audiencji, ale także w kaplicy na Mszy św., a potem również przy stole w jadalni. To wszystko także wyraża kolegalność i synodalność”. W tekście angielskim, czyli w oryginalnej wersji wypowiedzi papieża, jest jednak różnica. „And all that is collegiality. All that is synodal” (*Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 16/1 [1995], Città del Vaticano 1997, s. 162).

⁷ Por. *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori*, Lublin 1994, s. 127. „Synodalny klucz”, „działalność synodalna”, „prace synodalne” czy „formy synodalne”, por. Jan Paweł II, *Synod Biskupów – realizacją więzi pomiędzy kolegalnością a prymatem*, w: tenże, *Nauczanie papieskie*, t. 4/1 (1983), Poznań 1998, s. 524–525.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Otwórzcie Chrystusowi drzwi Azji...*, s. 29; R. Słupek, *Nauczanie Jana Pawła II o kolegalności w Kościele Chrystusowym*, w: *Jana Pawła II inspiracje chrystologiczne*, red. K. Kaucha, J. Mastej, Lublin–Kielce–Kraków 2006, s. 167–168.

Debata dotycząca kolegialności, która miała miejsce głównie podczas drugiej sesji Soboru Watykańskiego II, tj. jesienią 1963 roku, wywarła trwałą i głęboką ślad w formacji teologicznej i pastoralnej Karola Wojtyły. Zaproponował on szczegółowe poprawki do rozdziału o ustroju hierarchicznym Kościoła w konstytucji *Lumen gentium*, które przesłał do Rzymu w styczniu 1964 roku. W zaproponowanych *modi* podkreślił wiodącą rolę biskupa Rzymu w kolegium biskupim i to, że wolą Chrystusa jest utrzymanie takiego stanu rzeczy do końca czasów. Zasugerował także, by zaznaczyć w tekście konstytucji, że od starożytności uprzywilejowaną drogą realizacji kolegialności były synody⁹. O wpływie, jaki ta debata miała na Wojtyłę, świadczą również jego wypowiedzi, kazania i przemówienia okolicznościowe wygłoszone między drugą i trzecią sesją soborową. Znacząca większość z nich dotyczyła kwestii eklezjologicznych, w tym kolegialności¹⁰.

Według Wojtyły ustrój hierarchiczny odzwierciedla bosko-ludzką naturę Kościoła, jego sakramentalną i apostołską tożsamość. Kolegialność stanowiła kwestię na wskroś eklezjologiczną, której zrozumienie i ujęcie decyduje o wizji całego Kościoła, a nie tylko stanu biskupiego czy władzy w Kościele. Kolegialność integralnie wiąże się z prymatem biskupa Rzymu, ale też z całą wspólnotą ludu Bożego¹¹. Zasada kolegialności „wyraża całą rzeczywistość *koinonia*”¹². Kolegium biskupów, następców apostołów, które tworzy cały episkopat, wyraża i kształtuje jedność i katolickość Kościoła. Jest „jednią wielości”, *communio Ecclesiarum in communio Ecclesiae*, tj. stanowi komunię Kościołów lokalnych w komunii Kościoła powszechnego¹³. Ilustrując tę rzeczywistość, Wojtyła stwierdził, że podczas soboru reprezentował Kościół polski i Kościół krakowski, wraz z jego historią, doświadczeniem i charyzmatami pośród wielkiej rodziny Kościołów lokalnych uosobionych w ich biskupach¹⁴.

⁹ K. Wojtyła, *Vaticanum II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014, s. 80–86.

¹⁰ Por. Jan Paweł II, *Odnova Kościoła i świata. Refleksje soborowe*, oprac. A. Dobrzyński, wyd. 2, Rzym 2014, s. 430–431. Na szesnaście wystąpień z tego okresu jedenaście wiązało się z zagadnieniami eklezjologicznymi.

¹¹ Por. Jan Paweł II, *Kolegialność biskupów fundamentem jedności Ludu Bożego* (19.01.1964), w: *Odnova Kościoła i świata...*, s. 115–120; por. J. Ratzinger, *Duszpasterskie implikacje nauki o kolegialności biskupów*, „Concilium. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny” [wybór artykułów (1966–1966), n. 1–10], s. 59–68.

¹² Por. K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, wyd. 3, Kraków 2003, s. 107.

¹³ Por. Jan Paweł II, *Prawda o kapłaństwie przenika życie wspólnoty Kościoła* (23.01.1964), w: *Odnova Kościoła i świata...*, s. 133.

¹⁴ Por. Jan Paweł II, *Soborowa odnowa Kościoła dla życia w prawdzie i miłości* (25.12.1965), w: *Odnova Kościoła i świata...*, s. 326.

Kolegialność biskupów przejawia się w zarządzaniu całym Kościołem. Realizuje się to głównie i w sensie ścisłym podczas soboru powszechnego przez nauczanie i akty jurydyczne, ale również – w sensie analogicznym do soboru, lecz w perspektywie praktycznej życia codziennego – przez nauczanie oraz szereg form współpracy i solidarności biskupów¹⁵. W pierwszym przypadku, czyli soboru ekumenicznego, kiedy „całe kolegium angażuje się w działanie o charakterze ściśle kolegialnym”, chodzi o tzw. kolegialność efektywną, w drugim przypadku, kiedy chodzi o współpracę biskupów stanowiących część kolegium, chodzi o kolegialność afektywną¹⁶.

Zasada kolegialności, wpływając na wizję Kościoła, która z czasem upowszechniona została jako wizja *communio* Kościoła, niosła ze sobą konsekwencje dotyczące wspólnoty eklezjalnej na różnych płaszczyznach jej życia. Wojtyła zwrócił na to uwagę w wypowiedzi wygłoszonej po drugiej sesji *Vaticanum II*:

Wysunięcie zasady kolegialności jest ogromnym krokiem w kierunku realizacji uniwersalizmu i solidaryzmu w Kościele. [...] Przez jasne postawienie zasady kolegialności każdy biskup czuje się odtąd odpowiedzialny za cały Kościół. [...] Zasada ta nas wszystkich niejako zmusza do głębszego przeżycia uniwersalności Kościoła, wspólnoty i jedności Kościoła. Wspólnoty i jedności wszystkich w Kościele, bez względu na wielość, bez względu na różnice ras, języków, kultur, epok. [...] Do realizacji w Kościele zbawienia jednych przez drugich, do odpowiedzialności jednych za drugich. Zasada kolegialności prowadzi nas do głębszego zrozumienia tej zasady moralnej, jaką stanowi przykazanie miłości. A miłość jest najgłębszym źródłem jedności pomiędzy ludźmi¹⁷.

W tej wypowiedzi na pierwszy plan wysunięta została egzystencjalna strona realizacji kolegialności przez przykłady solidarności i odpowiedzialności kolegialnej, które rzutują na całą wspólnotę Kościoła, a nie formalna strona, czyli akt władzy związanej z zarządzaniem Kościołem. Ten egzystencjalny rys budowania więzi między biskupami będzie również widoczny w pontyfikacie Jana Pawła II.

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Sobór od wewnątrz* (18.04.1965), w: *Odnowa Kościoła...*, s. 290–293; tenże, *Prawda o kapłaństwie przenika życie wspólnoty Kościoła* (23.01.1964), w: *Odnowa Kościoła...*, s. 132–133.

¹⁶ Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, n. 23; A. Dulles, *Blask wiary. Wizja teologiczna Jana Pawła II*, tłum. A. Nowak, Kraków 2003, s. 113.

¹⁷ K. Wojtyła, *Kolegialność biskupów fundamentem jedności Ludu Bożego...*, s. 119–120.

KOLEGIALNOŚĆ I SYNODALNOŚĆ W PONTYFIKACIE JANA PAWŁA II

Kolegialność była kluczową ideą eklezjologii soborowej, ale istniały różne formy jej interpretowania, zasadniczo odmiennie rozumiejące rolę prymatu biskupa Rzymu¹⁸. Przed pontyfikatem Karol Wojtyła jasno eksponował rolę prymatu Piotra w kolegium episkopatu. Dał temu wyraz m.in. podczas Synodu Biskupów w 1969 roku, który dotyczył związku krajowych konferencji episkopatów ze Stolicą Apostolską, poniekąd więc relacji kolegialności do prymatu biskupa Rzymu¹⁹. Kardynał Wojtyła w swoim wystąpieniu podkreślił, że kolegialność jawi się jako wzmocnienie najwyższego autorytetu w Kościele, który odnosi się do następcy Piotra. Wskazał, że ten najwyższy autorytet nie może być w żadnym wypadku zastąpiony przez kolegium biskupów. Przyznał jednak, że kolegialność biskupów wymaga dalszego rozwoju doktrynalnego oraz rozwoju na płaszczyźnie praktycznego działania²⁰. Jego wybór na biskupa Rzymu świadczył o woli konklawe, by ustabilizowała się wizja kolegium biskupów jako hierarchicznej komunii²¹.

Rozwój kolegialności stanowił jeden z priorytetów piotrowej posługi Jana Pawła II. Rozumiał kolegialność w świetle doktryny *Vaticanum II*, który nie unieważnił Soboru Watykańskiego I, lecz uzupełnił teologię papieskiego prymatu o teologię episkopatu. Kolegialność rozumiał przede wszystkim *cum et sub Petro*, czyli z fundamentalną rolą prymatu biskupa Rzymu, i za formę jej realizacji uważał synodalność. Dał temu wyraz nazajutrz po wyborze konklawe, mówiąc o owocach kolegialności biskupów, która łączy się z „postępem instytucji, częściowo nowych, częściowo przystosowanych do dzisiejszych potrzeb, dzięki którym osiągnie się jak największą jedność umysłów, zamierzeń, inicjatyw, w dziele

¹⁸ Por. *Raport o stanie wiary. Z ks. kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Vittorio Messori*, Kraków–Warszawa 1986, s. 50–54. Na przykład 28 października 1990 roku podczas obiadu, żegnając uczestników Synodu Biskupów na temat przygotowaniu do kapłaństwa, Jan Paweł II powiedział, że po *Vaticanum II* „były środowiska, które liczyły na to, że [Synod Biskupów] będzie w stanie przeciwstawić się papieżowi w sposób godny demokratycznej wspólnoty, którą nie jesteśmy” (por. *Giovanni Paolo, e i vescovi del mondo, il Sinodo come collegialità*, oprac. A. Ambrogetti, <https://www.acistampa.com/story/giovanni-paolo-ii-e-i-vescovi-del-mondo-il-sinodo-come-collegialita-11896> [dostęp: 14.12.2021]).

¹⁹ Por. *Enchiridion del Sinodo dei Vescovi*, t. 1: (1965–1988), Bologna 2005, s. 313; por. M. Faccani, *Collegio e collegialità. Evoluzione dottrinale dal Sinodo dei Vescovi del 1969 al Magistero di Giovanni Paolo II*, ex Doct. Pont. Univ. Gregoriana, Faenza 1986, s. 53.

²⁰ Znaczące jest w tym względzie wystąpienie kard. Wojtyły podczas Synodu Biskupów (15.10.1969), zob. *Karol Wojtyła e il Sinodo dei Vescovi*, red. G. Sarraf, Città del Vaticano 1980, s. 161–164.

²¹ Por. *Wstępna nota wyjaśniająca*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 164–166.

budowania Ciała Chrystusowego, którym jest Kościół”²². Wymienił wówczas Synod Biskupów, stąd można wnioskować, że według papieża kolegialność wpływa na kształtowanie się komunii Kościoła w dużej mierze przez instytucje synodalne.

Oprócz instytucji Synodu Biskupów po Soborze Watykańskim II rozwijały się inne instytucje kolegialne, jak np. konferencje episkopatów krajowych, regionalnych, kontynentalnych, synody prowincjalne i plenarne czy też na płaszczyźnie Kościoła lokalnego synod diecezjalny i gremia niższych szczebli, jak rady kapłańskie i duszpasterskie. Jan Paweł II podkreślił w encyklice *Redemptor hominis*, że „myślą Soboru” było, aby

[...] struktury Kościoła a zarazem formy kolegialnej współpracy biskupów [...] pulsowały pełną świadomością swej tożsamości i zarazem swej oryginalności w uniwersalnej jedności Kościoła²³.

W jego ujęciu kolegialność biskupów stanowiła impuls do tego, by wzrastał duch „współpracy i współodpowiedzialności” oraz zaangażowanie wszystkich ochrzczonych w ewangelizację²⁴. Kolegialna współpraca biskupów winna wpływać na instytucje i struktury kościelne różnych szczebli.

Warto przypomnieć, że Jan Paweł II ogłosił nowy Kodeks prawa kanonicznego ujmujący eklezjologię *Vaticanum II* w ramy kanonów. Kodeks ten jest niejako „pasem transmisyjnym przenoszącym na język kanonistyczny [...] soborową eklezjologię”²⁵. Kodeks uściślił działanie kolegium biskupów, Synodu Biskupów, synodów partykularnych i diecezjalnych oraz gremiów kolegialnych niższych szczebli.

W liście apostołskim *Apostolos suos* papież przedstawił wykładnię teologiczną i prawną konferencji episkopatów. W świetle tego dokumentu – zasadniczo poza soborem powszechnym i aktami nadzwyczajnymi, do których papież może wezwać cały episkopat – biskupi nie sprawują najwyższej władzy w Kościele, lecz działają w duchu kolegialności²⁶. Moc wiążąca decyzji podejmowanych przez określoną konferencję biskupów zakorzeniona jest w ich komunii ze Stolicą

²² Por. Jan Paweł II, *Wierność Soborowi. Pierwsze orędzie radiowe i telewizyjne „Urbi et orbi”* (17.10.1978), w: tenże, *Nauczanie papieskie*, t. 1: (1978), Poznań–Warszawa 1987, s. 3.

²³ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis” u początku papieskiej posługi...*, n. 5.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. Jan Paweł II, *Konstytucja apostołska „Sacrae disciplinae leges” ogłoszona z okazji wprowadzenia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w: tenże, *Dziela zebrane*, t. 4, Kraków 2007, s. 45.

²⁶ Por. Jan Paweł II, *List apostołski motu proprio „Apostolos suos” o naturze teologicznej i prawnej konferencji episkopatów* (21.05.1998), w: tenże, *Dziela zabrane...*, t. 4, s. 199 (n. 5) i 204 (n. 14).

Apostolską i wypływa z prerogatyw nadanych konferencji przez papieża „na fundamencie świętej władzy poszczególnych biskupów”²⁷.

Trzeba podkreślić, że w okresie pontyfikatu Jana Pawła II i przy jego znaczącym działaniu rozwijała się kolegalność afektywna, czyli w wymiarze praktycznych relacji, wspólnego nauczania i wymiany doświadczeń między biskupami. Nie oznacza to jakiejś połowicznej czy ułomnej realizacji kolegalności, ponieważ kolegium jest integralnie związane z posługą biskupa Rzymu. Papieżowi zależało, by nie zredukować kolegalności do formalnych aktów podejmowania decyzji i zarządzania Kościołem. Tłumaczył, że o sensie kolegalności, która wyrażała się np. w pracy Synodu Biskupów, „nie mogą stanowić domniemane wyższe uprawnień”, ale jego „charakterystyczne właściwości, które odpowiadają określeniom *collegialis affectus*, *collegialis effectus*, *pastoralis coniunctio*, *caritas pastroalis*”²⁸. Wyjaśniając dalej tę kwestię, zauważył:

Mówiąc o kolegalności efektywnej i afektywnej, które urzeczywistniają się w Synodzie [Biskupów], nie wprowadza się ani nie sugeruje prawnego rozróżnienia między tymi kategoriami; raczej chodzi o to, by w sposób odpowiadający naturze Synodu opisać ową jedyną w swoim rodzaju postawę, która polega na podtrzymywaniu żywotności ducha kolegalnego w konkretnej praktyce *caritas pastoralis*²⁹.

Bez „żywotności ducha kolegalnego” motywowanej wizją *communio* Kościoła i miłością pasterską debata synodalna biskupów czy też synody prowincjalne i diecezjalne mogą stać się kopią dyskusji posłów w parlamencie czy gremiów decyzyjnych w korporacjach.

W perspektywie Kościoła pojmowanego jako komunია i w analogii do kolegalności charakterystyczne jest to, co Jan Paweł II powiedział na zakończenie Synodu Biskupów 29 października 1987 roku. Stwierdził wówczas, że *synodalitas effectiva* winna przedłużać się w czasie jako *synodalitas affectiva*³⁰. Można tę wypowiedź rozumieć tak, że doświadczenie współpracy kolegalnej biskupów podczas soboru i podczas zgromadzeń synodalnych ma się przekładać na kulturę współdziałania i odpowiedzialności całej kościelnej wspólnoty, wszystkich ochrzczonych, świeckich i duchownych. W ten sposób Kościół jawi się jako synodalna komunია.

²⁷ Por. tamże, s. 203 (n. 13).

²⁸ Por. Jan Paweł II, *Synod – urzeczywistnienie więzi między kolegalnością a prymatem* (20.12.1990), „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 11 (1990) 12, s. 20.

²⁹ Tamże.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Synodalitas affectiva i effectiva. Przemówienie na zakończenie obrad*, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 9 (1987) 11–12, s. 20–21.

Trzeba jednak uściślić, co oznacza dla Jana Pawła II działanie w duchu kolegalności czy w duchu synodalności. Według niego *koinonia* to „konstytutywny wymiar istnienia Kościoła, obecny we wszystkich jego formach: od wyznania wiary po praktyczne świadectwo życia, od przekazywania doktryny po kształtowanie struktur”³¹. Istotnym spoiwem *communio Ecclesiae* jest udział biskupów, duchownych i świeckich w *communio munerum Christi*, w misji jednoczącej Lud Boży oraz stanowiącej o tożsamości Kościoła, który pozostaje Mistycznym Ciałem Chrystusa, głóścicielem Ewangelii i nosicielem łaski zbawienia³². Dlatego komunია Kościoła ściśle wiąże się ze strukturą hierarchiczną Kościoła i z kolegalnością biskupów oraz z *communio Ecclesiarum*, a zarazem z uczestnictwem i odpowiedzialnością wszystkich ochrzczonych, *communio personarum*, a także z syntezą wiary i życia, syntezą struktur i postaw, urzędu hierarchicznego i charyzmatów³³. Na tej drodze kształtowania dojrzałych postaw i „wzajemnych korelacji” dokonuje się „budowanie Kościoła jako wspólnoty” i rozwijanie ducha misyjnego³⁴. Działanie w duchu kolegalności i w duchu synodalności oznacza realizowanie *communio* na różnych płaszczyznach życia Kościoła – nie tylko w wymiarze horyzontalnym, tj. ludzkim i społecznym, ale także w wymiarze wertrykalnym, czyli sakramentalnym i w pogłębieniu wiary apostołskiej³⁵.

SYNOD BISKUPÓW I REALIZACJA SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Proces recepcji soboru powszechnego przez synody niższe rangą był sposobem stosowanym w poprzednich epokach. Karol Boromeusz, biskup Mediolanu, zorganizował pięć synodów prowincjalnych i dwanaście diecezjalnych dla realizacji reform Soboru Trydenckiego (1545–1563). Jego zapał i gorliwość w tym względzie inspirowały Karola Wojtyłę³⁶.

Kiedy myślę o tej postaci [Korolu Boromeuszu], uderza mnie zbieżność faktów i zadań. On był biskupem Mediolanu w okresie Soboru Trydenckiego w XVI wieku. Mnie Pan

³¹ Por. Jan Paweł II, *Synod – urzeczywistnienie więzi...*, s. 20.

³² Por. K. Wojtyła, *U podstaw odnowy...*, s. 98.

³³ Por. tamże, s. 107, 154–191, 259–264.

³⁴ Por. tamże, s. 275–277.

³⁵ Por. Jan Paweł II, *Dalla visione della Chiesa offertaci dal concilio. L'autentico rinnovamento della vita cattolica* (Los Angeles, 16.09.1987), w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 10/3 (1987), Città del Vaticano 1988, s. 552–557; Kongregacja Nauki Wiary, *List do biskupów Kościoła katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunía*, n. 3–6.

³⁶ Por. Jan Paweł II, *Zespoleni w prawdzie i miłości dla urzeczywistnienia wskazań soboru* (6.11.1979), w: tenże, *Nauczanie papieskie*, t. 2/2, Poznań 1992, s. 506.

Bóg dał być biskupem w XX wieku, a dokładnie w czasie Soboru Watykańskiego II, w którego kontekście dał mi takie samo zadanie: jego realizację. Muszę powiedzieć, że w latach pontyfikatu ta realizacja Soboru była nieustannie w centrum moich myśli³⁷.

Pontyfikat Jana Pawła II w wymiarze intelektualnym, jak również w wymiarze pastoralnym stanowił realizację *Vaticanum II*³⁸. Szczególną instytucją służącą temu dziełu były synody lokalne, a zwłaszcza Synod Biskupów w Rzymie. Synod Biskupów, ustanowiony w 1965 roku przez Pawła VI, stał się instrumentem kolegialności biskupiej i w dalszej mierze tworzenia kościelnej komunii³⁹.

Czterokrotny udział kard. Wojtyły w Synodzie Biskupów był dla niego szkołą kolegialności, ale również synodalności. Tym bardziej że pełnił rolę relatora odpowiedzialnego za przebieg debaty o ewangelizacji w 1974 roku, czy też sekretarza specjalnego w 1977 roku i trzykrotnie został wybrany członkiem Rady Sekretariatu Synodu Biskupów, w tym raz pełnił rolę jej przewodniczącego. Rada jest gremium współpracującym z papieżem i z Sekretariatem Synodu nad przygotowaniem zgromadzenia biskupów. Trzeba jeszcze dodać, że osobiście przyjaźnił się z bp. Władysławem Rubinem, któremu Paweł VI zlecił zorganizowanie Synodu Biskupów od podstaw i kierowanie tą instytucją przez piętnaście lat. Jan Paweł II był więc papieżem dobrze znającym metodę pracy synodalnej oraz rolę i zadanie Synodu Biskupów w Kościele posoborowym.

W perspektywie synodalnej recepcji doktryny *Vaticanum II* na pierwszym miejscu należy postawić Synod Biskupów z 1985 roku, tzw. nadzwyczajny, czyli z udziałem przewodniczących episkopatów, zwołany właśnie dla oceny procesu realizacji nauczania soborowego. Jan Paweł II wyznaczył temu synodowi następujące cele: 1) potwierdzenie autorytetu soboru i pogłębienie kolegialności oraz współodpowiedzialności za Kościół; 2) wymiana doświadczeń związanych z wprowadzeniem w życie *Vaticanum II* na poziomie Kościoła powszechnego i Kościołów lokalnych; 3) wyznaczenie dróg dla autentycznej recepcji nauczania soborowego i jego realizacji⁴⁰. Na zakończenie synodu, za zgodą papieża, została opublikowana *Relacja końcowa*, w której wskazano na blaski i cienie realizacji *Vaticanum II* i podkreślono, że centralnym pojęciem eklezjologicznym soboru jest

³⁷ Por. Jan Paweł II, *Wstanie, chodźmy!*, Kraków 2004, s. 142–143.

³⁸ Benedetto VI, *IL Vaticano II – una risposta ancora attuale alle domande del nostro tempo* (28.10.2008), w: *Cristo, Chiesa, uomo. Il Vaticano II nel pontificato di Giovanni Paolo II*, red. Z.J. Kijas, A. Dobrzyński, Città del Vaticano 2010, s. 16.

³⁹ Por. K. Wojtyła, *O Synodzie Biskupów*, „Tygodnik Powszechny” 10 (XXVI), s. 1 i 5; Jan Paweł II, *Synod Biskupów – realizacją więzi...*, s. 525.

⁴⁰ Por. *Zapowiedź Nadzwyczajnego Zgromadzenia Generalnego Synodu Biskupów*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 6 (1985) 1, s. 32.

ujęcie Kościoła jako komunii⁴¹. Synod ten przyczynił się do złagodzenia kontrowersji i sporów wokół *Vaticanum II* i do bardziej zrównoważonej recepcji soborowego nauczania, z położeniem silniejszego akcentu na znajomość doktryny, a nie odwoływania się do tzw. ducha soboru, usprawiedliwiającego wszelakie zmiany⁴².

Sobór Watykański II ukazał Kościół zasadniczo w dwóch aspektach: *ad intra* – w jego wewnętrznym życiu – i *ad extra* – w jego misji do świata. Synody zwyczajne, w których z mocy prawa biorą udział delegacje episkopatów, w okresie pontyfikatu Jana Pawła II były poświęcone chrześcijańskiej rodzinie (1980), posłannictwu świeckich (1987), posłudze i formacji kapłanów (1990), życiu konsekrowanemu (1994) i posłudze biskupiej (2001). Można usytuować je jako synodalne odczytanie nauczania *Vaticanum II* o Kościele w aspekcie *ad intra*, czyli o Kościele jako Ludzie Bożym, zawartego przede wszystkim w konstytucji *Lumen gentium*. W tej perspektywie można też umieścić synod o pokucie i pojednaniu (1983), stanowiący niejako komentarz do rozdziału tej konstytucji o powszechnym powołaniu do świętości. Wszyscy wierni – duchowni i świeccy – są powołani do świętości, czyli do walki z grzechem i złem, Kościół zaś winien być w świecie znakiem pojednania.

Synody specjalne poświęcone poszczególnym kontynentom można rozumieć jako pogłębiającą aktualizację doktryny soborowej o misji Kościoła we współczesnym świecie, zawartej m.in. w konstytucji *Gaudium et spes* czy w dekreście *Ad gentes*; misji, która ma na celu głoszenie Ewangelii w określonych kontekstach kulturowych i społecznych. W tej perspektywie odbyły się Synody Biskupów poświęcone Afryce (1994), Ameryce (1997), Azji (1998), Oceanii (1998) i dwa zgromadzenia dotyczące Europy (1991 i 1999)⁴³. Celem podjętej pracy synodalnej było określenie programów ewangelizacji u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa i dostosowanie ich do konkretnych sytuacji w danych częściach świata. „Bogaty dorobek refleksji synodalnej” wskazuje „najważniejsze kierunki głoszenia Ewangelii dzisiaj w wielorakich kontekstach i w różnych kulturach”⁴⁴. Z tą grupą można połączyć również dwa zgromadzenia Synodu Biskupów o charakterze partykularnym, zwołane dla Kościoła w Holandii (1980) i w Libanie (1995).

⁴¹ Por. Nadzwyczajny Synod Biskupów, *Relacja końcowa*, „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 6 (1985), dodatek do nn. 10–12, s. 5–6 (cz. C).

⁴² Por. G. Miccoli, *In difesa della fede. La Chiesa di Giovanni Paolo II e Benedetto XVI*, Milano 2007, s. 27–28.

⁴³ Por. Jan Paweł II, *List apostolski „Tertio millennio adveniente” w związku z przygotowaniem Jubileuszu Roku 2000...*, n. 38.

⁴⁴ Por. Jan Paweł II, *List apostolski na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 „Novo millennio ineunte”...*, nr 29.

Owocami pracy Synodu Biskupów są dokumenty, takie jak orędzia, relacje końcowe i przede wszystkim adhortacje apostolskie. Ten ostatni rodzaj dokumentu jest efektem współpracy papieża z synodem i stanowi wykorzystanie zaaprobowanych przez niego postanowień synodalnych. Ojciec Święty otrzymuje *Propositiones*, czyli wnioski z prowadzonej debaty, przegłosowane przez biskupów. Włącza je do redagowanego dokumentu i przez to także do swojego magisterium. Warto przy okazji wspomnieć, że „adhortacje nie są dokumentami napisanymi wyłącznie przez Papieża – w ich opracowaniu pomaga bowiem specjalna komisja”⁴⁵. Dlatego też Jan Paweł II posługiwał się w tytule dokumentu sformulowaniem „posynodalna adhortacja apostolska”.

Paweł VI, ustanawiając Synod Biskupów, przewidział możliwość przyznania przez papieża zgromadzonym biskupom głosu decyzyjnego, a nie tylko doradczego⁴⁶. Dotychczas żaden z papieży tego nie uczynił. W adhortacji *Pastores gregis* Jan Paweł II podkreślił:

To, że Synod spełnia zwykle jedynie funkcję doradczą, nie umniejsza jego znaczeniu. W Kościele celem jakiegokolwiek organu kolegialnego, doradczego czy z głosem decydującym jest bowiem zawsze poszukiwanie prawdy lub dobra Kościoła. [...] biskupi i inni członkowie Synodu nie obdarzeni godnością biskupią, przedstawiając głos doradczy lub decyzyjny, wyrażają w każdym razie swoje uczestnictwo w rządzeniu Kościołem powszechnym⁴⁷.

Wypowiedź ta potwierdza, że Synod Biskupów był dla Jana Pawła II przede wszystkim „szkołą” komunii, kolegialności i synodalności *cum et sub Petro*. Rozumiał, że „to tylko jedna z form doświadczenia synodalnego”, które jest „bardzo piękne, podobnie jak doświadczenie młodości czy życia rodzinnego”, że istnieją „formy bardziej szczególne” praktyki synodalnej. Był przekonany, że praktyka ta będzie ewoluowała, stwierdzając: „Trzeba się zastanowić na tym, jak organizować synody, jak gromadzić biskupów zgodnie z najwyższymi zasadami ich kultury, tradycji itp.”⁴⁸. Zaletą istnienia różnych instytucji synodalnych, takich jak sobór ekumeniczny, synody partykularne, jest to, że synodalność odzwierciedla jedność i zarazem różnorodność Kościoła.

⁴⁵ A. Dulles, *Blask wiary...*, s. 42.

⁴⁶ Por. Paweł VI, *List apostolski motu proprio „Apostolica sollicitudo”*, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, z. 1, oprac., tłum. E. Szafrowski, Warszawa 1968, s. 155.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores gregis” o biskupie służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata...*, n. 58.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, *Otwórzcie Chrystusowi drzwi...*, s. 29.

SYNODALNA DROGA ODNOWY I EWANGELIZACJI W POLSCE

Doświadczenie synodalności, które Karol Wojtyła wyniósł z udziału w Soborze Watykańskim II, czyli „wspólnoty, która razem słucha, razem modli się, razem myśli i tworzy”, miało istotne znaczenie dla „nowej ewangelizacji”, biorącej od tego soboru początek⁴⁹. *Communio* łączy się i prowadzi do *missio*, do ewangelizacji. W praktyce wymaga to jednak pewnych zmian w świadomości i postawach osób duchownych i wiernych, które dokonują się w dużej mierze poprzez synody. Spójrzmy na synodalny projekt Wojtyły dotyczący Kościoła w Polsce.

Pod koniec lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku kard. Wojtyła wyszedł na forum konferencji episkopatu z inicjatywą, by recepcja *Vaticanum II* dokonała się przez wiele synodów, począwszy od poziomu diecezji, poprzez metropolie do synodu krajowego. Proponował, by synody te miały charakter pastoralny.

Byłoby to systematyczne społeczne przemyślenie i przemodlenie treści soborowych oraz ich życiowych konsekwencji w formie zasadniczo duszpasterskiej⁵⁰.

Krytycznie oceniał synody, które odbywały się w tamtym czasie w krajach zachodnich, widząc w nich zgromadzenia „dyskusyjno-ustawodawcze”. Wojtyła myślał o synodach stanowiących integralne elementy duszpasterstwa. Synody miały być w pewnym sensie kontynuacją programu Wielkiej Nowenny w tej mierze, że stałyby się „uroczystą manifestacją wiary całego Ludu Bożego oraz płynącej z niej posoborowej świadomości Kościoła”. Po cyklu synodów pastoralnych nastąpiłyby synody „kanoniczne”, to znaczy takie, które wprowadzałyby zmiany prawne w życie polskiego Kościoła⁵¹. Arcybiskup krakowski nie znalazł sojuszników do zrealizowania tego projektu w gremium całego episkopatu, ale skutecznie swój plan w swojej diecezji i metropolii.

Synod Duszpasterski Archidiecezji Krakowskiej trwał dziewięć lat i był połączony z przygotowaniem do 900-lecia męczeństwa św. Stanisława. Wojtyła widział w nim „środek” do przyswojenia nauczania i pastoralnej orientacji *Vaticanum II*, a tym samym do wzbogacenia i pogłębienia wiary ludzi w wymiarze duchowym i społecznym⁵². Istotnym elementem było „możliwe powszechne stu-

⁴⁹ Por. *Przekroczyć próg nadziei...*, s. 125.

⁵⁰ K. Wojtyła, *Problem realizacji Soboru w Polsce*, w: tenże, *Kościół w tajemnicy odkupienia. Interpretacja Vaticanum II*, oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2012, s. 372.

⁵¹ Por. K. Wojtyła, *Problem realizacji Soboru w Polsce...*, s. 371–373.

⁵² Por. K. Wojtyła, *Przemówienie wygłoszonej podczas otwarcia Duszpasterskiego Synodu Archidiecezji Krakowskiej* (8.05.1972), w: *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979)*, red. T. Pieronek, t. 2, Kraków 1985, s. 55–56.

dium dokumentów soborowych poparte modlitwą” oraz stopniowe wprowadzenie wskazań soborowych w życie Kościoła⁵³. Ważną rolę odegrały w synodzie komisje, ale przede wszystkim zespoły studyjne, których na terenie diecezji działało prawie pięćset⁵⁴. Trzeba podkreślić, że zespoły te składały się głównie z osób świeckich. Synod ten służył integralnej recepcji *Vaticianum II*, która neutralizowała dwie przeciwstawne tendencje: progresywną, której Wojtyła zarzucał brak realizmu wiary, i konserwatywną, negującą perspektywy otwarte przez sobór i sprowadzającą jego nauczanie do powtórzenia tego, co już było⁵⁵.

Zakończenia synodu dokonał Jan Paweł II podczas pierwszej wizyty w Polsce w 1979 roku. Powiedział, że synod stał się środowiskiem „szerokich konsultacji”, „wczytania się w naukę soboru”, sformułowania „na kanwie tej nauki swoich doświadczeń i propozycji, w których wyraziła się miłość do Kościoła i poczucie odpowiedzialności za cały kształt jego życia w archidiecezji krakowskiej”⁵⁶.

Synod Prowincji Krakowskiej rozpoczął pracę w 1975 roku. Rozwijała się ona, opierając się na komisji koordynacyjnej, sekretariacie i komisjach konsultacyjnych. Kardynał Wojtyła brał często udział w posiedzeniach tych komisji do chwili wyboru na biskupa Rzymu. Kardynał Macharski wraz z biskupami metropolii kontynuował dzieło synodu jako „część spuścizny” po swoim poprzedniku, w której wyraził przekonanie, że Kościół jako *communio Ecclesiarum* pulsuje życiem kolegialnym i synodalnym⁵⁷. Zamknięcie prac synodu prowincjonalnego miało miejsce w trakcie drugiej wizyty Jana Pawła II w Polsce w 1983 roku⁵⁸. W przypadku zakończenia zarówno pierwszego, jak i drugiego synodu papież podkreślił istotną rolę realizacji postanowień synodalnych⁵⁹.

⁵³ Por. K. Wojtyła, *Problem 900 rocznicy św. Stanisława oraz Synodu Prowincjonalnego*, w: *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej...*, t. 2, s. 20 i 22; tenże, *List pasterski w związku z 900 rocznicą św. Stanisława*, w: *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej...*, t. 2, s. 34.

⁵⁴ Por. T. Pieronek, *Ricezione del Concilio Vaticano II nei lavori e documenti del Sinodo di Cracovia*, w: *Cristo, Chiesa, uomo...*, s. 61–64.

⁵⁵ Por. K. Wojtyła, *Przemówienie do członków Sekretariatu Synodu (29.09.1972)*, w: *Duszpasterski Synod archidiecezji Krakowskiej...*, t. 2, s. 62–63.

⁵⁶ Por. Jan Paweł II, *Na zakończenie synodu archidiecezjalnego (8.06.1979)*, w: *Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia, dokumentacja. Tekst autoryzowany*, Poznań–Warszawa 1979, s. 173.

⁵⁷ Por. T. Pieronek, *Wprowadzenie*, w: *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej*, Kraków 1994, s. xi.

⁵⁸ Por. Jan Paweł II, *„Dopelnianie mojej radości”*. *Zakończenie Synodu Prowincjonalnego Metropolii Krakowskiej (22.06.1983)*, w: tenże, *Pokój tobie, Polsko! Ojczyzno moja! Znów na polskiej ziemi*, Città del Vaticano 1983, s. 207–210.

⁵⁹ Z „urzeczywistnieniem nauki Vaticanum II” wiąże „zamyśl synodu pastoralnego i jego konsekwentna realizacja”, por. Jan Paweł II, *Na zakończenie synodu archidiecezjalnego...*, s. 173. Przy drugiej okazji papież mówił o owocach synodu oraz o wcielaniu w życie jego wskazań przez współdziałanie z Duchem Świętym. Por. *„Dopelnianie mojej radości”...*, s. 209.

Ciekawe byłoby ukazanie, w jakiej mierze postanowienia te zostały wprowadzane w życie⁶⁰.

Idea zwołania synodu plenarnego w Polsce została podjęta przez kard. Józefa Glempa po przemianach społeczno-politycznych w kraju. Jan Paweł II wziął udział w jego rozpoczęciu w Warszawie przy okazji wizyty w ojczyźnie w 1991 roku. Wskazał, że w pracach synodalnych winno odzwierciedlać się „całe *novum* soborowe związane z *Vaticanium IP*”, odczytywanie znaków czasu powojennej historii Polski i kształtowanie przemian, które zachodzą w kraju i Europie. Przypomniał, że synody służą nie tylko spotkaniu i refleksji, lecz budowaniu eklesjalnej jedności⁶¹. Podczas wizyty w 1997 roku w orędziu do polskich biskupów Jan Paweł II wskazał, by nie zaprzepaścić szansy, jaką jest synod plenarny dla „ożywienia udziału świeckich w życiu Kościoła”⁶². Podobnie papież apelował do polskich biskupów przy okazji wizyt *ad limina*⁶³. Uwagę tę można odczytać jako ponaglenie ze strony biskupa Rzymu, a z drugiej strony pasterza, który był głęboko przekonany do drogi synodalnej jako skutecznej metody budowania wspólnoty Kościoła, ale również jako realizację zadania następcy Piotra, by moderować praktykę synodalną w Kościele powszechnym.

Zakończenie Drugiego Synodu Plenarnego w Polsce odbyło się w 1999 roku również przy okazji pielgrzymki papieskiej. Wygłoszone przemówienie z tej okazji jest znamienne dla myśli Jana Pawła II dotyczącej synodów. Odnosząc się do pracy tego synodu, papież zawarł w swojej wypowiedzi istotne elementy decydujące o znaczeniu synodalności w życiu Kościoła. Warto je syntetycznie przedstawić.

Pierwsze i drugie tysiąclecie ukazuje synody jako „wypróbowane narzędzie reformy i odnowy życia chrześcijańskiego” i jako „ważny czynnik pogłębienia wiary”. Taka była ich rola przez wieki również na ziemiach polskich. Zwoływanie synodów pastoralnych uległo intensyfikacji po Soborze Watykańskim II. Było to

⁶⁰ Uchwały synodu archidiecezji zostały promulgowane 25 czerwca 1979 r. Dokumenty zostały opublikowane w 1985 r. Zob. *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979)*, t. 1, Kraków 1985, s. 174. Ostateczne promulgowanie postanowień synodu prowincjalnego odbyło się dopiero po siedmiu latach, 26 listopada 1990 r., po uprzednim uznaniu ze strony Stolicy Apostolskiej. Publikacja tekstu uchwał nastąpiła w 1994 r. Por. T. Pieronek, *Wprowadzenie...*, s. xvi.

⁶¹ Por. Jan Paweł II, *Odbudować w idących pokoleniach umiłowanie prawdy i prawa Bożego*, w: tenże, *„Bogu dziękujecie, Ducha nie gościście!”*. Czwarta wizyta duszpasterska w Polsce 1–9 czerwca 1991 roku, Città del Vaticano 1991, s. 236–241.

⁶² Por. Jan Paweł II, *Odpowiedzialność pasterzy za Kościół*, w: tenże, *„Jezus Chrystus wczoraj, dziś i na wieki”*. Szósta wizyta duszpasterska w Polsce 31 maja–10 czerwca 1997 roku, Città del Vaticano 1997, s. 180.

⁶³ *Kładę wam na serce. Wizja polskiego Kościoła Jana Pawła II i Benedykta XVI*, oprac. Z. Kosowski, M. Zboralska, Kraków 2007, s. 95, 101–102, 125 i 169.

potrzebne zarówno dla szukania nowych dróg życia chrześcijańskiego, dla realizacji uchwał soborowych, jak i dla podjęcia wymogów nowej ewangelizacji. Kościół w obliczu trzeciego tysiąclecia wszedł na drogę synodalną, poprzez organizowanie synodów na różnych szczeblach życia kościelnego, ponieważ dostrzegł w nich „szkołę” współodpowiedzialności za Kościół⁶⁴.

Mając na uwadze uczestników Drugiego Synodu Plenarnego w Polsce, w sumie sześć tysięcy zespołów studyjnych w skali kraju, papież podkreślił:

Jeżeli dzięki pracom Synodu [Plenarnego] Kościół ma się umocnić jako wspólnota ludzi wierzących, może się to tylko dokonać poprzez świadome uczestnictwo wszystkich w jego życiu, zgodnie z charyzmatem stanu i według zasady pomocniczości. O tyle więc Synod spełni zadanie, o ile zdoła ożywić w sercach wszystkich – duchownych i wiernych świeckich – poczucie odpowiedzialności za Kościół i wolę aktywnego współdziałania w realizacji jego zbawczej misji⁶⁵.

Ciekawostką jest to, że Jan Paweł II przy tej okazji porównał pracę synodalną do siewu ziaren czy sadzenia małych krzewów, które stopniowo mają stać się „wielkimi drzewami”. „Oby tak było i z tym Drugim Synodem Plenarnym [...]” – wyraził pragnienie⁶⁶. Postanowienia Synodu Plenarnego, po uzyskaniu aprobaty Stolicy Apostolskiej, zostały promulgowane na początku 2001 roku⁶⁷. Minęło zatem dwadzieścia lat i warto odpowiedzieć na to pytanie, w jakiej mierze przez ten czas życzenie papieża się ziściło.

Dlaczego potrzebny jest „rachunek sumienia” z realizacji postanowień synodalnych? Między innymi dlatego, że ukazuje to zaufanie wiernych do synodu i autorytet tej instytucji oraz to, w jakiej mierze zależy nam na odnowie Kościoła i na ewangelizacji świata. Jan Paweł II był przekonany, że *Vaticanum II* stanowi dla Kościoła wyzwanie, by prawdę Ewangelii głosić i czynić z miłością, potwierdzając tym samym jej uniwersalistyczną wymowę. Posoborowe synody, różnego rodzaju – wskazywał – służą temu zadaniu, bowiem „synodalna metoda odpowiada oczekiwaniom różnych środowisk i przynosi owoce”. Papież podkreślił, że synody po *Vaticanum II*

⁶⁴ Por. Jan Paweł II, *Jesteśmy wszyscy współodpowiedzialni za Kościół* (11.06.1999), w: tenże, „*Bóg jest miłością*”. *Siódma wizyta duszpasterska w Polsce 5–17 czerwca 1999 roku*, Città del Vaticano 1999, s. 145–151.

⁶⁵ Tamże, s. 148.

⁶⁶ Por. tamże, s. 149.

⁶⁷ Zob. *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001; S. Tymosz, *Recepcja nauczania Jana Pawła II w uchwałach Drugiego Polskiego Synodu Plenarnego*, Lublin 2010, s. 114.

[...] jakby spontanicznie pozbyły się dawnej jednostronności klerykalnej, a stały się wyrażaniem odpowiedzialności za Kościół ze strony wszystkich. Ta wspólnotowa odpowiedzialność za Kościół, którą w naszych czasach czują szczególnie mocno ludzie świeccy, jest z pewnością źródłem odnowy. Kształtuje zaś ona oblicze Kościoła dla nowych pokoleń, w perspektywie trzeciego tysiąclecia⁶⁸.

SYNODY SZKOŁĄ *COMMUNIO* I *MISSIO* KOŚCIOŁA

Śledząc wypowiedzi i działania Jan Pawła II dotyczące synodów na szczeblu diecezjalnym czy prowincjalnym, można dostrzec, w jaki sposób metoda uczestnictwa spaja *communio* i *missio* Kościoła. Przytoczone zostaną dwa przykłady z Włoch i jeden z Francji.

Na wspomnienie zasługuje niewątpliwie synod diecezji rzymskiej trwający od 1986 do 1993 roku, którego realizacja doprowadziła do duszpasterskiej inicjatywy „misji w mieście”, obejmującej lata 1996–1999. Synod ten, o charakterze pastoralnym, miał na celu

[...] przeżycie soborowej eklezjologii komunii, by umożliwić wspólną refleksję [...] nad misją stojącą przed Kościołem [w Rzymie] u kresu drugiego tysiąclecia ery chrześcijańskiej – misją, która zawiera się w wielkim wyzwaniu nowej ewangelizacji⁶⁹.

Synod dzielił się na trzy fazy: przygotowawczą, zbiorowej oceny i „spotkania z miastem”, tj. z przedstawicielami różnych środowisk i kultur oraz ze zgromadzenia plenarnego, które przygotowało dokumenty, tzw. Księgę Synodu⁷⁰. Pastoralny program „misji w mieście” stanowił realizację synodalnego zobowiązania do ewangelizacji „we wszystkich środowiskach życia i kultury, w każdej dzielnicy i w każdym osiedlu” – podkreślił papież⁷¹.

Zwracając się do wiernych z diecezji Piacenza, którzy przeżywali czas synodu (1987–1990), Jan Paweł II podkreślił, że proces synodalny jako droga wzrastania w wierze winien mieć swoje odniesienie również do następcy Piotra w Kościele, któremu Chrystus powierzył zadanie „utwierdzenia braci w wierze” (por. Łk 22,2). Należy przypomnieć, że w przeszłości był zwyczaj przesyłania postano-

⁶⁸ Por. *Przekroczyć próg nadziei...*, s. 126–127.

⁶⁹ Por. Jan Paweł II, *Na drogach nowej ewangelizacji. Zamknięcie Synodu Diecezji Rzymskiej w wigilię Pięćdziesiątnicy* (29.05.1993), „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 14 (1993) 7, s. 38.

⁷⁰ Por. tamże; zob. *Libro del Sinodo della diocesi di Roma*, Roma 1993.

⁷¹ Por. Jan Paweł II, *Jutrzenka naszego odkupienia* (8.12.1995), „L'Osservatore Romano” [wyd. pol.] 17 (1996) 2, s. 14–15; zob. *La Chiesa di Roma attua il sinodo*, Roma 1996 (foglio di lavoro).

wień synodów prowincjalnych innym Kościołom lokalnym, a przede wszystkim Stolicy Apostolskiej, która spełniała rolę regulatora, a także propagatora ustaw synodalnych⁷². W tym kontekście Jan Paweł II stwierdził, że synod diecezjalny, w jego rzeczywistości teologicznej i eklezjologicznej, jest „wydarzeniem Kościoła” jako „komunii dla misji”. Podkreślił, że dlatego to każdy „synod winien być widziany jako moment konsolidacji komunii dla ożywienia misji”⁷³. Synod lokalny nie jest tylko dobrem konkretnej diecezji czy prowincji kościelnej, ale w pewnej mierze jest dobrem całego Kościoła.

Jan Paweł II podjął temat znaczenia synodu Kościoła lokalnego dla Kościoła powszechnego w przemówieniu do uczestników synodu w diecezji Nancy we Francji podczas swej wizyty w 1988 roku. Papież przypomniał, że w Kodeksie prawa kanonicznego synod diecezjalny stanowi pierwszorzędną instytucję Kościoła lokalnego. Normy dotyczące synodu poprzedzają ustawodawstwo odnoszące się do takich instytucji, jak kuria i jej urzędnicy, rada kapłańska i kolegium konsultorów czy kapituła⁷⁴. Wypada wspomnieć, że w 1997 roku Stolica Apostolska ogłosiła *Instrukcję o synodach diecezjalnych*, będącą uszczegółowieniem norm prawnych zawartych w kodeksie⁷⁵.

Przepisy prawne synodu diecezjalnego stanowią ramy – stwierdził Jan Paweł II w Nancy – w których mogą się wyrazić różne podmioty życia diecezjalnego, grupy czy stowarzyszenia. Aktywny udział wszystkich, wzbogacony dzieleniem się nabytym doświadczeniem w wolnej dyskusji, prowadzi do potwierdzenia komplementarności posług i ról, charyzmatów i talentów. Komplementarność ta stanowi o komunii Kościoła lokalnego i winna wyrażać współodpowiedzialność za wiarę i za dzieło ewangelizacji. Łączy się to z „nawróceniem mentalności”, z „nawróceniem osobistym” każdego z uczestników oraz nawróceniem wspólnotowym, by wsłuchać się w to, co „Duch mówi do Kościołów” (por. Ap 2,7)⁷⁶.

⁷² Obecnie ustawy synodu plenarnego i prowincjalnego winny być przed promulgowaniem uznane przez Stolicę Apostolską (*Kodeks prawa kanonicznego...*, kan. 446). W przypadku synodu diecezjalnego biskup „podaje do wiadomości” ustawy metropolie i swojej konferencji episkopatu. Por. tamże, kan. 467. *Instrukcja o synodach diecezjalnych* nakazuje przesłanie postanowień przez nuncjusza Kongregacji ds. Biskupów (rozdz. V, 5), por. „Acta Apostolicae Sedis” 89 (1997), s. 721.

⁷³ Por. Jan Paweł II, *Consolidare la comunione per rinvigorire la missione* (5.03.1988), w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 11/1 (1988), Città del Vaticano 1989, s. 568–569; zob. *E venne un uomo. Il Sinodo Diocesano spiegato dal Papa ai piacentini*, oprac. G. Venturini, Piacenza 1989.

⁷⁴ Por. *Kodeks prawa kanonicznego...*, kan. 460–468.

⁷⁵ Zob. Congregatio pro Episcopis, Congregatio pro Gentium Evangelizatione, *Instructio De synodis diocesanis agendis*, „Acta Apostolicae Sedi” 89 (1997), s. 706–727.

⁷⁶ Por. Jan Paweł II, *La scristianizzazione deriva dalla mancanza di rigore spirituale e di formazione alla fede* (10.10.1988), w: tenże, *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. 11/3 (1988), Città del Vaticano 1991, s. 1150–1153.

Nawrócenie synodalne jest zarazem nawróceniem duchowym, doktrynalnym, eklezjalnym i misyjnym. Oznacza wypłynięcie na głębię chrześcijańskiego życia.

Synod lokalny czy synod prowincji kościelnej służy umocnieniu tożsamości konkretnego Kościoła, który jednak „nigdy nie może być zamknięty w sobie” czy skoncentrowany tylko na sobie – podkreślił Jan Paweł II. W przemówieniu w Nancy przywołał zdanie z konstytucji *Lumen gentium*, że Kościoły partykularne uformowane są na wzór Kościoła powszechnego, „w których istnieje i z których się składa jeden i jedyny Kościół katolicki”⁷⁷. Każdy synod bierze początek od wyznania wiary i prowadzi do pogłębienia jej rozumienia, przeżywania i świadczenia o niej. Synod buduje tożsamość Kościoła lokalnego w zgodności z życiem Kościoła powszechnego. Synod lokalny stanowi także część wielkiej Tradycji, sięgającej świadectwa apostołów. Synod jest sposobnością, by wyrazić to wzajemne oddziaływanie pomiędzy Kościołem lokalnym a Kościołem powszechnym. Refleksja synodalna – powiedział papież w Nancy – winna także służyć zaangażowaniu Kościoła lokalnego w wielkie projekty misyjne innych wspólnot chrześcijańskich w świecie, otwartych na komplementarność zasobów duchowych i materialnych⁷⁸.

W tej perspektywie czytelny staje się obraz synodu, który wyłania się z myśli papieża. Jest to nie tylko droga odbywana razem przez wspólnotę uczniów Chrystusa, lecz również „zbieżność dróg, którymi ludzie i ludzkie wspólnoty starają się iść za Chrystusem”, oraz poszukiwanie „nowych dróg życia chrześcijańskiego”, dające przez to „cenny wkład w rozwój i działalność Kościoła”⁷⁹. W tym znaczeniu o synodzie – jako „zbieżności dróg”, będących spotkaniem Kościoła i świata, konkretnej wspólnoty wierzących i społeczności – można mówić także jako o kulturowym i społecznym wydarzeniu.

Synody diecezjalne, prowincjonalne czy Synod Biskupów w Rzymie wyrażają – w takiej czy innej mierze – komunijność Kościoła, jego kolegialność oraz oparcie, którym jest posługa i autorytet następcy Piotra, komunijność wyrażoną we współuczestnictwie i współodpowiedzialności świeckich i duchownych za Kościół i ewangelizację. Na fundamencie tej komunijnej struktury poprzez synody ujawniają się wzajemne przenikania Kościoła powszechnego i Kościołów lokalnych⁸⁰. Synod dla Jana Pawła II był szczególnym „narzędziem komunii”. W jednym

⁷⁷ Por. tamże, s. 1154; Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*..., n. 23.

⁷⁸ Por. Jan Paweł II, *La cristianizzazione...*, s. 1152 i 1154–1155.

⁷⁹ Por. Jan Paweł II, *Odbudować w idących pokoleniach...*, s. 236; tenże, *Jesteśmy wszyscy współodpowiedzialni za Kościół...*, s. 146.

⁸⁰ Por. Jan Paweł II, *Synod – urzeczywistnienie więzi...*, s. 21.

z przemówień wygłoszonych do Kurii Rzymskiej wyraził tę rzeczywistość w sposób syntetyczny, a przy tym bardzo precyzyjny:

Instytucją, która w ramach Kościoła stanowi niezwykle skuteczne narzędzie komunii, jest niewątpliwie synod. Jak wskazuje sama jego nazwa, gromadzi on w jedności wspólnego pielgrzymowania energię i konkretne działania, wiarę i nadzieję wszystkich dzięki więzi miłości. Synod, umożliwiając porozumienie i wymianę, jest konkretnym wyrazem uczestnictwa wszystkich w aspiracjach i trudnościach każdego; każdy może liczyć na to, że zostanie wysłuchany i przyjęty ze względu na dobro Kościoła, które jest dobrem wszystkich. Synody jawią się zatem jako znaki kościelnej komunii, ponieważ gromadząc licznych członków Kościoła, kierują ich uwagę i troskę ku ogólnym, a także szczegółowym potrzebom i celom ewangelizacji oraz miłości bliźniego.

PODSUMOWANIE

Dla Karola Wojtyły fundamentalnym doświadczeniem był udział w Soborze Watykańskim II, który określił jego rozumienie Kościoła, kolegalności i synodalności. Doświadczenie soborowej kolegalności stało się impulsem do intensyfikacji praktyki synodalnej.

Karol Wojtyła w okresie krakowskim dał się poznać jako zwolennik metody synodalnej, widzący w instytucji synodów „narzędzie” realizacji *Vaticanum II*, szkołę kolegalności biskupiej, drogę odnowy i kształtowania komunii Kościoła, w której uczestniczą duchowni i świeccy, będąc razem współodpowiedzialni – w ramach swojego stanu i posługi – za ewangelizację.

W eklezjologii Jana Pawła II, podobnie jak to ma miejsce w doktrynie soborowej, komunია stanowi konstytucyjny wymiar Kościoła. Urzeczywistnienie *communio* Kościoła dokonuje się w znacznej mierze na drodze kolegalności i synodalności biskupów przy współdziałaniu duchowieństwa i osób świeckich, czy to na płaszczyźnie Kościoła powszechnego, czy też lokalnego. Fundamentem komunii jest udział wszystkich ochrzczonych w potrójnej misji Chrystusa – proroka, króla, kapłana. Z *communio munerum* wynika różnorodność powołań, zadań, charyzmatów, ale jedność misji. Wspólnota Kościoła jawi się jako *Communio Ecclesiarum* oraz *communio personarum*, komunია biskupów, duchownych i świeckich. Synody stanowią „szkołę”, w której dochodzi do „konsolidacji” *communio* dla *missio*.

W liście apostołskim *Novo millennio ineunte* Jan Paweł II zachęcał, by krzewić duchowość komunii przez pobudzanie do funkcjonowania instytucji synodalnych na poszczególnych płaszczyznach życia Kościoła. Wskazał, że „teologia i duchowość komunii” inspiruje pasterzy i świeckich do „ważnego słuchania

siebie nawzajem”, do uzgodnienia wspólnego stanowiska, do szerszych konsultacji, do postawy zaufania i odpowiedzialności (por. n. 44–45). Postawy te składają się na „kulturę” synodalną, ułatwiającą spotkanie i prowadzenie debaty, wyciąganie wniosków i formowania postanowień. Różnorodność darów, posług, kultur, doświadczeń na drodze synodalnej prowadzi do jedności w wyznawanej wierze przekazanej przez apostołów i nauczanej przez kolegium ich następców, złączonych z biskupem Rzymu, i wiedzy do świadczenia o Ewangelii. Nie jest to jedność monolityczna, lecz jedność w różnorodności.

Jan Paweł II nie mówił o „Kościele synodalnym”, tzn. nie używał tego sformułowania, ale mówił wiele o synodach w Kościele. Tym samym ukazał, jak bardzo życie Kościoła jest naznaczone praktyką synodalną. Był papieżem licznych synodów. Można powiedzieć, że był entuzjastą drogi synodalnej i ekspertem synodalnej metody. Jako papież, niczym ojciec rodziny, łączył elementy stare z nowym wyzwaniem (por. Mt 13,52), nawiązując wielokrotnie do historii synodów, do ich wymiaru kanonicznego, stanowiącego prawne ramy ich działania, wskazywał na ich aktualną rolę w Kościele u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa. Jego nauczanie i działanie w odniesieniu do synodów stanowi istotny punkt odniesienia dla refleksji i praktyki dotyczącej synodalności.

BIBLIOGRAFIA

Jan Paweł II

- Encyklika „*Redemptor hominis*” u początku papieskiej posługi (4.03.1979), w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 1, Kraków 2006, s. 25–62.
- *Synod Biskupów – realizacją więzi pomiędzy kolegalnością a prymatem*, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. 4/1 (1983), Poznań 1998, s. 523–526.
- *Synodalitas affectiva i effectiva. Przemówienie na zakończenie obrad*, „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 9 (1987) 11–12, s. 20–21.
- *Synod – urzeczywistnienie więzi między kolegalnością a prymatem* (20.12.1990), „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 11 (1990) 12, s. 20–21.
- *Otwórzcie Chrystusowi drzwi Azji. Spotkanie z przedstawicielami Federacji Konferencji Episkopatów Azji* (15.01.1995), „L’Osservatore Romano” [wyd. pol.] 16 (1995) 3, s. 25–29.
- *List apostolski motu proprio „Apostolos suos” o naturze teologicznej i prawnej konferencji episkopatów* (21.05.1998), w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 4, Kraków 2007, s. 197–208.
- *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores gregis” o biskupie służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata* (16.10.2003), w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. 2, Kraków 2006, s. 919–999.

Karol Wojtyła

- *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, wyd. 3, Kraków 2003.
- *Kościół w tajemnicy odkupienia. Interpretacja Vaticanum II*, oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2012.
- *Vaticanum II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2014.
- *Odnowa Kościoła i świata. Refleksje soborowe*, oprac. A. Dobrzyński, wyd. 2, Rzym 2014.
- *Duszpasterski Synod Archidiecezji Krakowskiej (1972–1979)*, red. T. Pieronek, t. 1–2, Kraków 1985.
- *Karol Wojtyła e il Sinodo dei Vescovi*, red. G. Sarraf, Città del Vaticano 1980.
- *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1983.
- *Libro del Sinodo della diocesi di Roma*, Roma 1993.
- *Pierwszy Synod Prowincji Krakowskiej*, Kraków 1994.
- *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001.

Słowa kluczowe: synodalność, kolegialność, eklezjologia komunii, Jan Paweł II, synody, Sobór Watykański II

SINODALITY IN THE TEACHING AND PONTIFICATE OF JOHN PAUL II

Summary

The article presents the issue by showing the relationship of synodality with collegiality, with the ecclesiology of communion, with the renewal of the Church and with the new evangelization. John Paul II's understanding of synodality was influenced by his participation in the Second Vatican Council and the Council's debate on collegiality. With the reception of the Council's doctrine through local synods and the Synod of Bishops, the connection of synodality with the collegiality of the bishops and at the same time with the community of the Church working together with the hierarchy became apparent. The Pope referred to synods as a "school" of ecclesial communion and mission. The formation of an attitude of participation in Christ's mission played an important role in creating communion. Synodal interaction between bishops, clergy and laity, thanks to this theological grounding, leads to a synthesis of ecclesial structures with the attitude of mature faith. In this way synods, or synodal practice, become important "instruments" for the realization of the Church's communion and the intensification of her mission.

Keywords: Synodality, Collegiality, Ecclesiology of Communion, John Paul II, the Vatican II